

Bertha Zoltán

Számvetés és perújrafelvétel

Szász István Tas könyve a kolozsvári Hitel szellemi műhelyéről

Erdélyben különleges hagyománya van a sokirányú értelmiségi küldetésvállalásnak: a szellem embere mindenkor feladatának érezte népe és nemzeti közössége javának szolgálatát, a felelősség elkötelezett hordozásának misszióját. A magyarság megmaradásának ügye mozgósította azokat az energiákat is, amelyek a trianoni trauma megszenvedése után szabadultak föl, hogy nyomasztó történelmi kényszerek szorításában is, lemondással, beletörődéssel és ellenerők hatalmaskodásával szemben, mindennek dacára is az értékteremtő életakarát győzedelmeskedjék; hogy méltatlan helyzetekben se a romlás, a pusztulás, hanem a méltó emberi-nemzeti létfolytonosság esélye növekedjék, hogy a veszélyeztetett kisebbségi magyarság kultúrájának ősi folyamatossága minden erőszakos csonkítás ellenére is biztosítva lehessen. Hogy élet és lélek, önazonosság és cselekvő szabadság, tradíció és megújító intellektuális törekvés a humánum teljességének örök kívánalma szerint gazdagítsa egymást.

E legnemesebb eszményeknek a követése: mélységes önismeretre és szükségyszerű önépítésre nevel. Elhivatottsága lesz így a múlt faggatásának és a jelen értelmezésének – és eligazító perspektívája a sokféleképpen felmutatott értékszféráknak. Egzisztenciális üzenettel és jelentőséggel telítődhet ekkor bármiféle megszólalás: az akármilyen műfajú írásmű – a verstől a historikus esszéig, a dokumentumfelmutató tanulmánytól az önéletrajzi visszaemlékezésig annyi minden. Szász István Tas olyan erdélyi írástudó, aki személyes példájával is tisztán igazolja, hogy aki a szellem mindenésének a szerepére vállalkozik, az éppen a legtávlatosabb erkölcsi minőségértékek követelményeinek tesz eleget: mert sorsot kutat és sorsot demonstrál, kollektív önmegőrzést és közösségi hovatartozástudatot hirdet, s a morális igazság magasrendűségét és örökérvényűségét foglalja magával ragadó vallomások sorozatába. A végzettsége és napi tevékenysége szerint gyógyítással foglalkozó doktor Szász István Tas régóta már nemcsak egyéni és testi bajokat enyhít, hanem korokon átvérző nemzet-történelmi sebeket és sérelmeket is orvosolni próbál: költeményeinek, elmélkedéseinek, konfesszionális és tudományos sorstörténelmi műveinek kötetek együttesében összegyűjtött impozáns összességére mindegyre a kisebbségiségben szorongatott magyarság életbentartásának az igényét tanúsítja és nyomatékosítja. Akkor is, amikor szubjektív élményeit tágítja egyetemes nemzeti és emberi példázatokká, s akkor is, amikor pedig okkereső pontossággal kutatja, idézi és deríti fel magyar nép huszadik századi nagy kataszt-

rófájának, trianoni szétDaraboltatásának körülményeit, múlhatatlan keserűségeit és jóvátehetetlen következményeit. És így lép elődei nyomdokába, így viszi tovább azt a küzdelmet, amelyet jeles elei is vívtak, s nemcsak az erkölcsi magatartásforma képviselésével, hanem a valóságos „polihisztóri” elszántság és ügybuzgalom, a tényleges és sokoldalú nemzetszolgálat parancsainak áldozatos újrateljesítésével is. „Íme: ismét egy doktor, aki nagy elődök nyomába lépett a magyar szellemiség tágas világában” – s aki adósságtörlesztő és „beszélő szavakkal”, a helyreigazítás igényével tárja elénk az erdélyi kultúrtörténet egy igen jelentős (és sokáig elhanyagolt) fejezetét (ahogyan azt méltatásában Nagy Pál – *Betűvetés mezején /Székelyudvarhely, 2010/* című tanulmánykötetében – is leszögezi).

Szász István Tas régi neves erdélyi családok sarjaként, köztük történelmi kiválóságok leszármazottjaként, dr. Szász István gazdamérnök, agrárszakember, közíró (egy időben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az EMGE ügyvezető alelnöke) és Hort Ida hajdan ünnepelt színésznő szülöttjeként a harmincas évek legvégétől és a negyvenes évtized első felében gyermekként még láthatta azokat a meghatározó erdélyi személyiségeket, akik a transzszilván eszmekör, az egyetemes magyar nemzeti újjászerveződés, a kisebbségi és integer magyar kultúra példaállító szolgálatosai, legkiemelkedőbb alakjai voltak. Kolozsvárt az ő szülei házában – neogótikus villájában –, édesapja lankadatlan házigazdai és mecénási, édesanyja háziasszonyi munkálkodásának köszönhetően gyűlte össze azok az írók, tudósok, gondolkodók a harmincas évek második felében, akik megalapították és működtették a két háború közötti időszak egyik leginkább mértékadó orgánumát, a *Hitel* című folyóiratot. Ez a lap részint nemzedéki folyóiratként indult, a Trianon utáni második generáció fiataljainak kezdeményezésére, s így már a kisebbségi sorsvalóság illúziótlan számbavételéből fakadó öneszmélés és önszerveződés jellegzetes fórumaként, műhelyként, sőt mozgalmaként töltötte be hivatását, részint pedig kisebbségideológiai, nemzetpolitikai, történelem- és társadalomtudományos, elméleti és szociológiai, szociográfiai orientációjával kiegészítette, kiteljesítette a szépirodalmi jellegű kiadványokkal a hamisítatlan sajtószereplésére akkorra már nagyszerű teljesítményekkel rátaláló erdélyi kultúra színképét; és harmadrészt a csorbítatlan nemzettörténelmi gondolat jegyében nyitott és tájékozódott az anyaországi, az egész Kárpát-hazai és az univerzális magyar sorsproblémák és eszmeáramlatok felé is. Elsősorban – mivelhogy a címét is onnan vette – a Széchenyi-féle etikai reformprogram vonzotta (a hitel fogalma azt jelentette, hogy „hinni és hihetni egymásnak”), a Széchenyi kritikai önismereti, önvizsgálati szellemét ébresztő, a „magunk revízióját” már korábban, a harmincas évek elején meghirdető Makkai Sándor, a sorskérdések és a gondtapasztalatok boncolgatását mindig az önbírálat mélységeivel felbolydító Németh László, illetve a „Három nemzedék” és a „Mi a magyar” történelemfilozófiájával

birkózó Szekfű Gyula ihletnyújtó útmutatásaihoz közelítve. Az 1935-ben újság formában, félhaviapként megindított *Hitelt* Makkai Sándor fia, a történész Makkai László és Venczel József, a kitűnő teoretikus társadalomtudós, a modern erdélyi magyar társadalomkutatás megalapozója és a lap „spiritus rectora” fémjelezte, amely majd mintegy féléves elakadás után negyedévenkénti (illetve 1942-től havi rendszerességgel megjelenő) szociál- és nemzetpolitikai szemleként folytatódott (Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József és Vita Sándor szerkesztésében, Mikó Imre, Bözödi György, Domokos Pál Péter, Lőrinczi László, Vita Zsigmond és mások főbb munkatársi segédletével) 1936 és 1940 között, s utána egy újabb szünetet követően – Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolása után, a „magyar négy év” alatt – még 1944 augusztusáig működött. A három korszak közül a második jelentette azt a fénykort, amikor az újfajta kritikai transzszilvánizmus és a reális kisebbségi önszemlélet dimenziói úgy kapcsolódtak egymáshoz, hogy abból tanulságosan bontakozhassék ki az egész magyarság számára iránymutató szerves társadalmi összetartozás és a fojtogató körülmények között is valóságossá érlelt megmaradási nemzetstratégia összes lényeges feltétele és lehetősége. Ez a gondolkör természetes elvi és gyakorlati szempontként tartalmazta a nemzetnevelés, az értelmiségi és ifjúsági művelődéspolitikát, a tehetségképzést, a népművelést, a mintaélet erkölcsi és szellemi forradalmára alapított nemzeti összefogás valamennyi nélkülözhetetlen tényezőjét, a szétaprózottságban felörlődő törekvések összehangolásának szükségességét, az organikus magyar történeti és társadalmi öntudat számtalan államjogi, jogtörténeti, szociális, közgazdasági, kulturális, művelődéspolitikai, egyházi vonatkozásának feltérképezését, s az önépítésre berendezkedő magyarság minőségi emelkedésének minden fontos motívumát. A kollektív identitásvédelem a népegészségügytől a statisztikán át az összmagyar hivatásrendi minőségeszméig terjed, s alapeleme a gazdasági és kulturális önszerveződés, amelynek úgy kell átfogó népi-nemzeti politikává alakulnia, hogy valódi és hathatós önfenntartási, közművelődési és nevelési programmá is szélesedhessen – ahogyan a „Metamorphosis Transsylvaniae” elemző gondolatiságát Venczel József aktualizálva kidolgozta és megfogalmazta. De úgy is, ahogyan pedig Albrecht Dezső a minőségi magyar vezetőréteg, a lelki és morális értelemben vett, Németh László-i értelemben elgondolt hivatásrendi „új nemesség” kialakítását és összemunkálását sürgette, „ember, ember, ember kívántatik most is és egészséges közszellem”. És ez az egységes nemzeti érdeket szolgáló, a néphez húzó, a népért felelősséget vállaló elit válhat azután kovászává az egész magyar megújulásnak is, de akár még annak a reménybeli európai és egyetemes emberiséghorizontú átforgalmódásnak is, amely a szüntelen háborúskodások helyére olyan összebékített és együttélhetőségi normákat tud állítani, amelyeket csak az értékonzervativizmusában meg nem esedő szekularizált religiozítás, a humanista hitelvűség, az időtlen

valláserkölcsi, keresztény nemzeti-közösségi azonosságvállalás és testvériesülés biztosíthat.

Szász István Tas személyes gyermekkori emléktöredékek megelevenítéséből, irodalom- és eszmetörténeti kordokumentumok sokaságának összegyűjtéséből, családi levelek és iratok, szóbeli visszaemlékezések felkutatásának eredményeiből, majd mindezek nagyívű krónikási ismertetéséből és rendszerezéséből, jelenkori értelmezéséből és öntudatébresztő következtetésekre jutó gondolatfutamokból állította össze azt a könyvét, amely a *Beszédes hallgatás – avagy három Hitel és ami utána következett* (Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2007) címmel sűrítette össze mindazt az anyagot, ami az egykori folyóirat halaszthatatlan újratanulmányozására és újraértékelésére buzdíthat: valódi és távlatnyitó tradícióink megbecsülése, önmagunk újrafelfedezése céljából is. (Lászlóffy Aladártól származik az a Cseke Péter kultúrtörténész által is könyvcímbe emelt bonmot, mely szerint: „legyen eszünk, ha már volt”.) A *Hitel* köré gyűlt erdélyi értelmiségiek (írók, tudósok, egyházi vezetők) ugyanis voltaképpen Erdély egész szellemi színeképét felvonultatták; a lap tehát nemcsak egy kiadvány volt, hanem egy egész mozgalom tükrének is bizonyult. Látóhatárát – különösképpen a „magyar időkben” (1940 és 1944 között) – folyamatosan tágította, s főként a népi írók és gondolkodóktól (Féja Gézától, Szabó Zoltántól, Kovács Imrétől), illetve a *Magyar Szemle* munkatársaitól közölt írásokat, vagyis egyszersmind egyetemes magyar orgánummá is vált. Szász István Tas gazdag aprólékossággal feltárt adatok, izgalmas események rengetegén keresztül vezet minket végig a lap történetén, a megalapítás körülményeitől, a forrongó viták kereszttüzésén át az utókori felejtés és torzítás számtalan fájdalmas mozzanatáig. Alaptézise, hogy ezt a reformnemzedéket már a korábbi erdélyiséget megújító és felfrissítő – mert a mítoszok irányából a korvalóság tényei felé mozdító – szaktudományosság, illetve a népvezetés gondolata és kultúrmagyar hitvallása jellemzi elsősorban, s az önvizsgálatra alapozott feltétlen műveltségeszmény előtérbe állítása. Az erdélyi népek közötti együttélés formáit is illúziótlanabban szemlélik, mint elődeik, így az 1937-es nevezetes Vásárhelyi Találkozó megszervezésében, a találkozó szellemi eredményeinek közzétételében vállalt vezérszerepe szerint is a demokratikus szabadelvűség és a közösségi érdek-egyesítés szempontjainak együttes képviselésével példamutatón tudták a magyar önvédelem ügyét az össztársadalmi kiegyezés törvényszerűségeihez igazítani. A mindennapok lázas erőfeszítéseinek korabeli hangulatát nemcsak életszerűen idézi meg Szász István Tas, hanem a kultúrtörténeti vizsgálódások lenyűgöző akkurátusságával is, midőn bebizonyítja, hogy a folyóirat tágas szellemi övezeteihez vagy holdudvarához – „szélesre nyitott szellemi csoportosulásához” – Kós Károlytól Tamási Áronig, Kemény Jánostól Dsida Jenőig, Márton Árontól Tavasz Sándorig miképpen tartoztak hozzá azok a szellemóriások, akiknek a laza szövetség-

sége és a szabad gondolatot, a véleményszabadságot mindenkor tiszteletben tartó köre végül még olyanok részvételével is kikerekedett, akik korábban a riválisnak tekinthető társadalomismereti, falukutató folyóirat, az *Erdélyi Fiatalok* társaságából érkeztek (László Dezsőtől – nála konfirmált a gyermek Szász István Tas – Jancsó Elemérig, sőt Jancsó Béláig). A nyilvánvaló és természetes munkamegosztást tekintetbe vevő szándék – hogy a *Hitel* az *Erdélyi Helikon* vagy a *Pásztortűz* irodalomközpontúsága mellett kimondottan szellemtudományi profilú és karakterű periodikum legyen – végül odáig tágult, hogy a két háború közötti erdélyi magyar szellem szinte minden irányzat felé nyitott képviselőjét magához tudta vonzani. „A fiatal értelmiségiek presztízsharcát az idő és a történelem barátsággá oldotta.” És kiviláglik például, hogyan vitte Tamási Áron – a *Hitel* műhelymunkájához a lehető legszorosabban kötődve – a Vásárhelyi Találkozó előkészítésében a szellemi vezető szerepét úgy, hogy azt az akkori baloldali érzelmeik is elfogadták. Személyesen, emberileg még Balogh Edgár sem viselkedett ellenségesen a szerző emlékei szerint (a háború végén még közben is járt az orosz fogságba hurcolt Szász István kiszabadulása érdekében), holott ő indította el azt a sajnálatos folyamatot, amelynek káros következményei olykor még a mai napig is bántón rongálják a korrekt utókori megítélését. Ő volt az tudniillik, aki a *Korunkban* „rendi” és „úri”, jobboldali nacionalizmussal, arisztokratikus elitizmussal, sőt „fasiszta”, „hitlerista” rokonszenvvel vádolta, rágalmazta, s ezzel hosszú időre diszkreditálta (így voltaképpen anatómia alá vetette) a folyóirat nemzeti-keresztény szellemiségét (még ha máskor nyilatkozott megengedőbben is, viszont későbbi önéletrajzi visszaemlékezéseiben is végig fenntartotta az antidemokratizmus denunciólós sértését, diffamáló vádját). És alapvetően ez befolyásolta Gaál Gábor, Bányai László, Kacsó Sándor vagy Gáll Ernő véleményét is, akik közül később Gáll Ernő határozottan revideálta korábbi téves nézeteit; belátva, hogy a reális helyzet tudat és a kisebbségi azonosság szeme erdélyi kimunkálását döntő mértékben lehet a *Hitel* szociológiai iskolájának is köszönni. (Nem beszélve arról, hogy a *Hitel* tagjai 1940-ben még az Észak-Erdélyben maradó románság érdekében is felléptek: memorandummal fordultak Teleki Pálhoz a tisztességes nemzetiségi politika szellemében; vagy azután a Gestapo elől menekítettek politikai foglyokat.) Mindezek ellenére számos Erdély-történeti szakmunka mellőzi a folyóirat tényleges eredményeinek méltatását, jelentőségét alulbecsüli, s ezen a helyzeten markánsan csak néhány utóbbi fejlemény változtatott. Ilyen volt már a Záhony Éva által összeállított és nagyszabású eligazító tanulmánnyal ellátott kétkötetes antológia is, amely *Hitel – Kolozsvár 1935–1944* (Bp., Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1991) címmel jelent meg, majd Cseke Péter, Nagy Pál, Vallasek Júlia (*Sajtótörténeti esszék*, Kolozsvár, 2003) és mások kutatásai, illetve Szász István Tas ide vonatkozó írásai (*Hitel*, 2009/11., 2012/8., 2012/12.; *Magyar Napló*, 2011/6.; *Korunk*, 2012/11., *Erdélyi*

Toll, 2012/4., *PoLiSz*, 2012. 149.). De könyvének mégis azért adhatta a „beszédés hallgatás” címet, mert kevésnek érzi – joggal – azt az értékmentő munkát, amely a nemzetféltő magyar gondolat történeti kontextusát megfelelő súllyal volna képes felmérni. Pedig ő igazán minden megtesz, és egyre nagyszerűbb eredményekkel: a hajdani folyóirat anyagait, a szülői házban lezajlott Hitel-vacsorák és megbeszélések tárgyi relikviáit Magyarországra átmentve, Leányfalun magánmúzeumot rendezett be Makovecz Imre által tervezett saját házában. Így tudatosítva elfeledett örökségünk életképességét, s munkálkodásával bizonyítva az egykori erdélyi nagyságok, az erdélyi panteon halhatatlanjainak jelentőségét. Azokéit is, akik menekülni kényszerültek Erdélyből a második világháború végén, sőt Nyugatra emigráltak (Illyés Elemértől a keresztapa Albrecht Dezsőig többen is). Mert csakugyan időtállóbb az a hitet és tudást magas színvonalon egyeztető idealizmus, amire ők szövetkeztek, mint az a kontraszelekcióra és bornírt materializmusra épülő létező szocializmus, az osztályharcos és diktatórikus baloldaliság, amelynek áthumanizálására hiába tette Németh László is a javaslatokat a minőségi közösségi társadalom eszmekonstrukciójával, s amely ebből nem volt hajlandó semmit profitálni még a maga ideológiai átmentése érdekében sem, hanem inkább választotta a csúfos világtörténelmi bukást. Illetve hogy ez a minden emelkedettség nélküli anyagiasság most miképpen próbál új erőre kapni a globalizáció erőszakosságában, azt is remek kisesszerű betétek fejtegetéseibe foglalja Szász István Tas – közben a folyamatos irodalom- és eszmehistóriai adósságtörlesztésre, a végtelenül komoly és precíz forráskutatásból táplálkozó helyesbítő tisztázásra törekedve. Muníciót is szolgáltatva mai küzdelmeinkhez, amelyeknek célja továbbra is a nemzeti megmaradás és a közösségi felemelkedés – az értékközpontú nemzettudat jegyében. A hazugságokkal való leszámolás. A kötet közli annak a több mint kétszáz személyiségnek a névsorát, akik valamilyen módon kötődtek a *Hitel* mozgalmához, megadja publikációik számát, fényképeket mutat, színes adalékok tömkelegét sorjáztatja, szinte ügyvédi oknyomozást folytat, lenyűgöző energikus-sággal és tántoríthatatlansággal, hogy kiderítse a lapot körülvevő korábbi rágalomhadjárat és közönyösség minden mozzanatának motivációját, leleplezze egyes emlékezők csúsztatásait, rámutasson a ferdtések tarthatatlanságára. Közép-európai, magyar sorsunk kálváriás mivolta tárulkozik így föl, egész történelmi hányattatásunk diagnózisa. E sokrétűen személyes, bölcsen megértő emberieséget szelíd kérlelhetetlenséggel párosító és tényszerűen árnyalatos, tárgyyszerűen okadatolt kötet arra tanít, hogy fogadjuk meg azok igazságait, akik előttünk jártak, és intézményeket teremtettek, mert „mindnyájan az erdélyi magyar kisebbség megmaradását szerették volna szolgálni – valahogyan.

(Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2007)

Kántás Balázs

A kulturális emlékezet szintézis-verseskötetei?

Állítások Lászlóffy Csaba Pózok a sebezhetőn és Átörökített magány című kettős verseskötetéről

Lászlóffy Csaba legújabb kettős verseskötetében irodalmi-eszmei-kulturális szintézisre törekszik, a magyar és európai kultúrát, annak egyetemességét igyekszik láttatni versei páratlanul gazdag, polifonikus világában. A költő e nagy volumenű, ráadásul dupla kötetében is, miként gyakorlatilag egész életművében, a teljességre, az egész őt körülvevő világ (ideértve a térbeli és időbeli dimenziót is) versben történő megragadására tesz kísérletet – szövegei egyszerre nyilatkoznak meg a múltban és a jelenben, nyelvileg konstruált énjét az egész létezésre kiterjeszti, s e szintézisigény keretében egyszerre képes magyarként, erdélyiként, európaiként, no és persze mindenekelőtt emberként megnyilatkozni.

Az intertextuális, történelmi, kulturális, politikai és társművészeti utalások Lászlóffy Csabára oly jellemző sokasága árnyalja a versek értelmezési lehetőségeit. Általános jellemzője, mintegy vízjele és markáns szövegszervező elve a Lászlóffy-verseknek, hogy az emelkedett, véresen komoly hangnem és a kesernyés irónia egyszerre van jelen a kötetek verseiben, példának okáért egy önmegszólító Baudelaire-parafrázisban. Mindig nagy teljesítmény egy költőtől, ha az irónia eszköztárát a végletekig kihasználva az egész emberiség hanyatlásán képes nevetni, ráadásul oly módon, hogy közben valamiként halálosan komoly is marad:

*„Nyomorult eb leszel te is (vigasztalod magad);
mielőtt farkasfogaid kihullnának, megtanulhatnád
több empátiával szagolni az emberiség gótika-
magasságig föltornyozott unalmas ürülékét.”*

– írja a szerző a *Baudelaire utóélete* című vers utolsó soraiban, mely csupán egy találomra kiemelt példa e különleges szövegegyüttesből. Ott van a szöveg mélyrétegei között elrejtve az európai, de még áttételesebben az egész emberi civilizáció kudarcának sajnos korántsem irreális víziója. Az abszurditás és a valóság e poézis számára gyakorlatilag egy és ugyanaz.

Az oly gyakran visszatérő ironikus regiszter, s a többnyire terjedelem tekintetében is viszonylag hosszú, folyamként hömpölygő, a klasszikus kötött formákat és metrumokat egyszerre felhasználó és provokatív módon felbontó, újraértelmező versek mellett találhatunk e kettős verseskötetben rövid, fegyelmezett, szokatlanul tömör

és aforizmatikus versszövegeket is, miként példának okáért a *Pókok a sebezhetőn* kötet végén található *Beckett-apokrif* minimalista, haikuszerű, a távol-keleti irodalmi és filozófiai hagyományokat idéző szövegei:

Léghuzatban

a végösszeg rendszerint
mindig rossz
leszámítva a rosszabbat

Ez a már-már a haikuirodalomra emlékeztető minimalizmus és filozofikus hangnem éppen úgy és éppen olyan erővel van jelen a Lászlóffy Csaba-féle versuniverzum(ok) ban, miként a látomásosság, a monologikus hosszúversek vagy a neoavantgárd és posztmodern poétikákra emlékeztető nyelvi bravúrok és játékosság. A nagy líratörténeti tradíciók játékba hozása tehát egyfajta klasszicizmus, vagy legalábbis a versek felszínén annak látszata szándékoltan, programszerűen van jelen párhuzamosan a merész, úttörő költőkre jellemző kísérletezéssel. E gazdag és produktív (kérdés persze, helytálló-e vajon rá a posztmodern jelző?) experimentális hangnem egyfajta ars poeticaként való felvállalása a kortárs magyar költészetben (egy-két kivételtől eltekintve, talán Kovács András Ferenc hasonló formagazdagsággal és újszerűséggel ható líráját érdemes megemlítenünk a hasonló alkatú szerzők életműve közül) szinte példa nélkülinek tűnik.

Lászlóffy hihetetlen mennyiségű regisztert és kulturális ismeretanyagot felvonultató kötetén keresztül adott esetben nem más, mint a magyar / kárpát-medencei / összeurópai kulturális emlékezet szól a mindenkori olvasóhoz, a számtalan szó-lamból egyszer csak összeállva egyetlen szintézisigényt megfogalmazó hanggá és szuper-szubjektummá.

Talán merész állításnak hathat, de ezt a teljes összhangzatra törekvő szintézisigényt megfogalmazó kettős verseskötetet, melynek szövegei egymásba folyva, egymásra referálva és reflektálva adott esetben egyetlen óriási lírafolyamként olvastatják magukat, magam leginkább T. S. Eliot *The Waste Land* című 1922-es, szintézisigényt megfogalmazó hosszúversével állítanám párhuzamba. Abban is ott van az egész európai, sőt gyakorlatilag az egész emberi kultúra együtt-láttatásának igénye, egymástól térben és időben távol eső szerzők és művek, eszmék és történelmi események egymáshoz közelhozásának és összehangolásának igénye – az emberi kultúra egyfajta egy szövegbe rendelése és újraértelmezése, még ha történik mindez az első világháború szülte kiábrándultság közepette, látszólagos eszmei vákuumban, olykor az irónia hangján, akkor is. Lászlóffy költészete Eliotéhoz hasonlóan nem mentes az iróniától, sőt, a lehetséges leggyilkosabb költői iróniával viszonyul a

magyarokhoz, az emberi gyarlóságához, Európához – önmagához. Mintha az egyes versek egymásba láncolódva valamiféle gigantikus emberiség-költeménnyé (már ha e fogalom posztmodern korunkban nem túl elavult) rendeződnének össze, múltat, jelent és (a lehetséges) jövőt együtt láttatva az olvasóval. Az optimizmus, a jövőben végbemenő pozitív irányú változásba vetett bizalom mindazonáltal nem jellemző (nem csupán az alapvetően komor hangvételt megütő, itt tárgyalt kettős verses-könyvre, de általánosabban az egész életműre sem) e költészetre – az apokaliptikus, groteszk víziók, a mindent átható haláltánc-hangulat annál inkább. A totális destrukció e képzete, illetve az egész történelemmel való számvetés intenciója ugyancsak emlékeztet Eliot klasszikus, sokak által korszakküszöbnek is tekintett látomásos hosszúversére, az *Átokföldjére*.

A kor abszurditása és félelmetes visszásságai ellen az ironia az egyik legjobb fegyver. Mondhatnánk ez a legadekvátabb beszédmód, mely által a valóságról érvényes állításokat lehet még tenni a költészet nyelvén. A világhoz való ironikus viszony pedig szükségszerűen implikálja az önironiát is, mely a költő (nyelvi) túlélésének egyfajta záloga.

Hosszabb töprengés után döntöttem úgy,
elhíhetitek, hogy odaát is reménykedni fogok
a klasszikus költői modell túlélésében –
amennyiben a magam túlélési kísérletei
hiábavalónak bizonyulnának.

– írja Lászlóffy Csaba az *Átörökített magány* végén, az *Áthallások* címet viselő kettős vers második részében, a *Klasszikus „záróakkord”*-ban, ahol önnön lehetséges költői szerepét mérlegeli. Az ironizálás természetesen itt is kézzelfogható és tetten érhető, ám az ironia akkordjai mögül kiolvasható valamiféle mindennel csak azért is szembe forduló hit, elhivatottság is. Ez az elhivatottság pedig az ironikus kifejezésmóddal együtt is véresen komoly, melyet a költő groteszk módon még földi léte után (már amennyiben nem sikerül túlélnie – s e túlélés a persze szövegben való (tovább)létezésre is vonatkozik – saját kora már-már gyilkos visszásságait), még *odaát* sem hajlandó feladni. Itt ugyancsak a modernség epochájának költőképéhez és költészetfelfogásához valló visszanyúlással szembesülhetünk, ha Lászlóffy lírájára jellemző módon mégoly fonákosan is jelenik meg ez az elképzelés.

E költészet – amellet, hogy szükségképpen használja, s egyúttal persze a végletekig kiaknázza a posztmodern epoché és irodalomszemlélet által a rendelkezésére bocsátott eszköztárat, számos posztmodern szerzővel ellentétben, nyelvi magatartásformáját tekintve nem csupán forma-, de egyúttal tartalom-, jelentésközpontú is. Számára a nyelv nem csupán játék tárgyát képezi a maga szórakoztatására, miként

az számos szerző esetében megfigyelhető a posztmodern irodalmi paradigmá(k)ban. E költészet számára a nyelv nem cél, hanem eszköz – a kifejezés eszköze, a másik ember megszólításának és az érte / helyette való beszéd eszköze, mely természetesen ugyanakkor ebben a kontextusban esztétikai funkcióval is bír. Lászlóffy líráját, s így e kettős verseskönyvet is forma és tartalom harmonikus egysége, komplementer viszonya jellemzi, nem pedig valamely primátusa – főként nem a nyelvi formába öntés *hogyanjának* túlhangsúlyozása a megfogalmazandó jelentés rovására. Mind az erudíció, mind pedig a dikció meghökkenítő erővel hat az olvasóra.

A nagyszabású ikerkötet egyik legkiemelkedőbb alkotása, de legalábbis hangadó programverse, miként azt vonatkozó írásában Lászlóffy költészetének avatott ismerője, Bertha Zoltán (aki megemlítendően a szerzőt ugyancsak elsősorban a késő-modernség poétikai tradíciójához sorolja) kiemeli, nem más, mint az ismét erősen ironikus és önironikus regiszterben megnyilatkozó *Ars Poetica (Ünnepnap Európában)* címet viselő vers (*Átörökített magány*, 41–42. oldal). E merész József Attila-parafrázisban az eleinte egyes szám első személyben megszólaló, s látszólag tisztán körvonalazható beszélő önmagát a tér és idő dimenziójában is kiterjeszti, s a lírai nyelv teremtől ereje által teljes mértékben eggyé válik az őt körülvevő világgal. Miként azt Bertha Zoltán is értő módon tette, nekünk is érdemes e helyütt majdnem teljes terjedelmében idéznünk:

„Költő vagyok? Kit érdekelne? / Az ember rég nem önmaga, / ha még annyit sem ér az elme, / mint bár a valuta szaga. // Hittük mindig: a humanizmus / humusz alól is feltör a / fényre. (...) Szemünket elfedte a hályog; / illúzió a hit s remény, / eltűnt időkben botorkálók: / s ha bűnként húz le, nem érény. // Európa, gyilkos hecc s mételey; / hány hulla/dék/gödröt koholt. / Bomlott agyat riaszt a kétely: / az értelem csak szolgálta volt! (...) Stábok, spiclik – kicsi/nagy banda, / zabálnak és ürítenek. / Habzó történelmi halandzsa / határolná be létedet. // Megzápult próféták, varangyok, / szókészletük másfél arasz; / meg se kell húzni a harangot, / mind saját magára szavaz. // Keserves munka volt idáig / eljutni. Ma övök a lét. / A tökély korának, úgy látszik, / fújtak megint – romlás a tét. // Valami kortalan világít, / a szellem árnyékban marad. / Valamit elsodor egy másik, / vak kannibál-gén indulat. // Szolgálatos tábornok hangja: / 'Hatalmam van felettetek!' – üvölt (elefántból lett hangya), / s fölindulnak a vesztesek. // Világ mézárszéke ma zárva. / (A nyelvedet le ne harapd.) / Mindig lesz böllér; s nagy az ára, / hogyha az áldozat te vagy.”

Az univerzalitás-igény, a minket körülvevő világ szinte a költői énnel való egyesítésének és nyelv általi pontos leképezésének és újateremtésének, a létezés lehető legkimerítőbb, történeti távlatú, egyszerre előre- és visszatekintő értelmezésének törekvése jellemzi a *Pózok a sebezhetőn* és az *Átörökített magány* verseit, miként

azt a modern magyar líra legnagyobb alkotóinál – Szabó Lőrincnél, József Attilánál vagy éppenséggel (másként, de a végeredményt tekintve mégis hasonlóan) Pilinszky-nél tapasztalhatjuk. Ebbe a sorba, ebbe a költészeti tradícióba illeszkedik méltán a Lászlóffy-életmű. Szokatlanul mély, kimeríthetetlen lendülettel örvénylő tudatlíra ez, melyben maga a kulturális emlékezet látszik szintetizálódni. Ami pedig különösen értékes és érdekessé teszi e költészetet a zavaros, eklektikus és stabil értékeket nélkülöző posztmodern korban (amellett, hogy a Lászlóffy-versek nyelvi-poétikai megformáltsága, szerkesztettsége szükségszerűen magában foglal posztmodern elemeket, példának okáért itt említhetjük az ironia mindenütt vissza-visszatérő alakzatát), az pedig egyebek mellett nem más, mint a vers által közvetített (szükségszerűen a másik emberhez szóló) üzenetben, a *jelentésben* és a személyességben való rendületlen hit. A kulturális emlékezet az, mely voltaképpen minden embert összeköt, a múltat pedig érthetővé teszi a jelen számára, a jelent pedig a múlton keresztül önmaga számára. A kettős verseskönyvből különleges és hihetetlenül erős *ezredfordulós humanizmus* olvasható ki, mely gyakorlatilag minden olyan paradigmával radikálisan szembe fordul, amely megítélése szerint embertelen, de legalábbis emberhez méltatlan.

Hatalmas volumenű, az emberi létezésről (nem csupán a korról, melyben éppen élünk) drámai mélységekben megnyilatkozó versek *Csapongó elme gyógy-korok avagy Anyegin látomása, A küzdelem a Medúzával, A Hatodik az a-moll börtönében, a Mint sebzett tárgy, Hegel búcsúlátogatása Hölderlinnél*, vagy éppenséggel a kettős kötet nagylélegzetű záró opusa, a Karinthy Gábor alakját megidéző *Abnormális elégia*, melyek az ikerkötet kontextusán kívül, a kortárs magyar líra kiemelkedő alkotásaiként önálló elemzést is megérdemelnek. Miként azt a *Csapongó elme gyógy-korok* címet Anyegin-hipertextusban olvashatjuk:

„Titkos játékszerei volnánk dölyfös, félművelt
senkiháziknak vagy félnótásoknak?
Közkonyhák bűzében koldusnép tolong,
a föld alatti ország agyonzsúfolódva,
rohad a mélyben.
Van-e valaki még,
aki őrt áll Európa felett?”

Hihetetlenül pontos vázlatrajz arról, ami per pillanat minket minden oldalról körülvész. Mondhatni különösebb magyarázatra sem szorul, hiszen a vers ez esetben önmagáért (no és persze értünk, mindnyájunkért) beszél. „Van-e még valaki...?” – kérdezi az európai ember- és műveltségsményben még itt, még most is rendületlenül hívó költő Anyegin megkésett alteregójaként, ám e kérdés nyilvánvalóan

költői. Bár megválaszolatlan marad, a bizakodásra nem éppen okot adó választ magunk is sejtjük...

A kötet utolsó, hatalmas, szigorú időmérték szerint írott verse, az *Abnormális elégia* talán legtalálóbb soraiban a kényszerbeteg, a pszichiátriát számos alkalommal megjáró Karinthy Gábor alakját megidéző és a mi idősikunkba helyező, egyúttal korszimbólummá emelő szerző az alábbi szavakat adja lírai hőse / alteregója szájába:

*„Túlélési esélyem,
bár jóval kevesebb lett, mint ama koponyalé-
keléssel végleg híres apámé. Ó, Európa,
téged is titkolt elmebajoknak kínja gyötör, mint
engem, a szórakozott, fura őskori lényt, aki (hallod?)
néhai enzim ez undok hangsúlyá kövesedve!)
génben kódolt, isten tudja, mi bünt örököltem? –
Rég kimarta szívem a könny (apa érti) a piszkos,
züllött, ferde családi bugyorban.”*

A Lászlóffy Csaba költészetére oly jellemző reinkarnációs szerepvers, melyről már számos értő elemzés született, s amely műfajba az *Abnormális elégia* is illeszkedik, természetesen ez esetben is arra szolgál a költő számára, hogy egy, a múltban élt személy posztmodern korba helyezett alteregóján / reinkarnációján keresztül a saját kora visszásságaira reflektáljon – s teszi ezt az *Abnormális elégia* esetén is a groteszkbe hajló ironia líraretorikai eszköztárával. Karinthy Gábor lírai reinkarnációja lényegében nem mást testesít meg, mint magát a kort, melyre a költő reflektál – elmebetegsége nem más, mint saját korunk és hanyatló európai kultúra abnormális tendenciáinak összessége. Az ironikus önreflexió egyúttal halálpontos kor- és létreflexió.

Lászlóffy Csaba nem csupán a magyar, az egész európai kultúra kollektív emlékezetének hangján, vitathatatlanul és mindenekfelett humanista szellemben megszólaló, egyszerre a végletekig lét-analitikus és ön-analitikus kettős verseskötete, talán nem túlzás ezt mondani, az utóbbi évtized határon túli magyar irodalmának (kérdés persze, hogy ilyen fokban egyetemességre, szintézisre törekvő poézis esetén egyáltalán van-e valami kiemelt jelentősége a szerző erdélyiségének, határon túliságának) legjelentősebb költészeti vállalkozása. A *Pókok a sebezhetőn* és az *Átörökített magány* egyszerre összegzi e kiemelkedő költői életművet afféle záróköként, illetve nyit meg izgalmas, új irányokat, távlatokat az interpretáció számára Lászlóffy Csaba kimeríthetetlennek ható költői világán belül.

(Napkút Kiadó, Budapest, 2013)

Gyimesi László

A hermeneutika átszabott kabátja

Kántás Balázs: Túl a médiumokon – Paul Celan költészetének mediális aspektusai

A kitűnő fiatal költő, *Kántás Balázs* nem utolsósorban irodalomtörténész is: érdeklődése homlokterében évek óta a huszadik századi költészet különleges tehetségű képviselője, a német nyelven író, zsidó identitású költő, *Paul Celan* áll; akinek nemcsak kiváló ismerője, hanem avatott fordítója is.

Celan versei egyenesen ajánlkoznak a hermeneutikai tételek vizsgálatára, alátámasztására, kiegészítésére, közülük elsősorban a közvetítettség (a „*mediális aspektusok*”) körüljárására. Kántás a legtágabb, *McLuhan* szerinti fogalomértelmezést választja könyvében, amely szerint minden médiumnak tekintendő, ami információk terjesztésére vagy tárolására alkalmas, így maga a nyelv és vele a szűken vett költészet is (sok egyéb mellett). Ha ezt az előfeltevést folyamatosan eszünkben tartjuk, könnyen követhetjük az egymásra épülő tudományos igényű fejezeteket.

Kántás elsősorban nem elméleti következtetésekből indul ki az egyes aspektusok vizsgálatánál, hanem (önálló esszékként is megálló) pompás verselemzések segítségével segít megérteni a nem könnyű filozófiai szintű problémákat. Mindjárt a kötet elején (a nyelvi médium celani értelmezésénél) az egyik legfontosabb versről (*Nyelvrács*) ad új felismerésekben gazdag elemzést, de hasonlóan jár el akkor is, ha az írást, mint médiumot elemzi (*A mélybemenetel szava, Olvashatatlan*), vagy amikor az optikai és elektronikus médiumokra történő utalásokat keresi (*Fonálnapok*).

A vers, mint identitást kereső médium egyaránt kiemelkedő helyet foglal el az elemzett és az elemző érdeklődési körében. Mindketten valamilyen szinten tudós költők, és saját hitelességük megteremtéséhez szükségét látják megszólalásuk mind mélyebb megalapozását. Ugyanilyen fontosnak tartják az ember és Isten közötti viszony értelmezését, a közvetítés és közvetíthetetlenség örök dilemmáját, amelynek egyik lehetséges feloldása az a megállapítás, hogy a vers az Isten hiányának médiuma. Celánál, akinek a legalapvetőbb versképző élménye a holocaust, ez a viszony érthető (*Zsoltár*). Az Isten helyébe lépő *Senki* elfogadása bő teret ad az elemző szándékoknak.

De lehet, hogy a vers elsősorban a történelemhez fűződő viszony médiuma. Számomra az erről szóló fejezetben válik egyértelművé, hogy a költő Kántás és a gondolkodó-elemző Kántás törekvéseiben miféle feszültség rejlik. Míg a minden

redundanciától lecsupaszított, minden *zajtól* megszabadított önmagát jelentő vers eszményét elfogadja, éppen az elemzett mester hatására is egyre fontosabb számára az üzenet lehetősége. S ha már üzenet van, üzenő is létezik, így a személyiség visszacsempészi magát a rendszerbe. Ahogy az újfajta közösségvállalás, közéletiség is, de ennek részletesebb leírása túlmutat egy recenzió keretein.

Fontos része a kötetnek a zenével foglalkozó fejezet. Kántás a megzenésített versek kapcsán olyan felismerésekre jut, amelyek a kétféle közvetítettség szintéziséből az érzelmi tényezőket mentik át a hermeneutika egyre szűkebbnek bizonyuló kabátja alá. Ezekhez társul egy rövid exkurzus a multimedialitás nyomairól, szak tudósoknak továbbgondolható módon.

Külön fejezetet szán a szerző a *közvetlenség illúziójának*. A közvetlenség, közvetítettség iránti vágy természetesen kielégíthetetlen, létünkéből adódó kép telenség, de gyönyörű illúzió. Ugyanakkor veszedelmes is: a redukált tartalom tartalmatlansággá zülhet, az üresség pedig az ember nélküli közvetítések világába vezet át. Valamiképpen az *embertelenségbe* – akár a celáni módon értelmezzük, akár valami technicista divatkurzus szerint.

Tudós költőről ír egy tudóssá váló költő – jeleztem az előbbieken. Kántás külön fejezetet szán Celan *líra-esztétikai* összegezésének (*Meridián*), amelynek során mind a kétféle költői világlátás közötti egyezések, mind az eltérések tanulságosan kidomborodnak. Kántás érti, szereti, tiszteli az elemzett mestert, de nem adja fel saját esztétikáját. Mondhatná a görögök nyomán: *barátom Celan, de jobb barátom az igazság*. Nem mondja, de vívódásából, a sokszor használt feltételes módból (na, ja: a nyelvi médium!) kiviláglik, hogy meglelte, legtöbbször meglelte, és el is fogadta a celáni költészetben rejlő üzenetet, a zajoktól mentes emberi szót.

Kántás Balázs költészete nem témája ennek a rövid megjegyzés-csokornak. De ennyi ide kívánczik: a lemeztelenített vers, a közvetítettségtől szabadulni kívánó önértékű jelentés ideáját a költő már meghaladta. Úgy, hogy mindazokat az eredményeket, amiket a hermeneutika tudósai, a hermeneutika költői felhalmoztak, folyamatosan hasznosítja, nem kis sikerrel.

A kismonográfia nem pusztán tudományos eredmény, és nem is csak tisztelgés egy jelentős költő életműve előtt. Segédlet egy szellemi kalandhoz, a vérre menő valóságos csaták helyett a megértőbb, befogadóbb magatartás igenlése. Celan szellemében, de meghaladva azt: a szűkké vált kabát átszabására, íme, itt a megrendelés.

(*Uránusz könyvek, Budapest, 2012.*)

Kaposi Krisztina

Madarász Imre: *Romantikus Risorgimento: Olaszország alapító mítoszai*

Madarász Imre legújabb monográfiája a *Risorgimento* jelszavával fémjelzett olasz újjászerveződési, újjászületési nemzeti mozgalmat mutatja be. Jóllehet, e téma alapvetően a történeti, történettudományi diskurzusok kedvelt kutatási tárgya, irodalom- és művelődéstörténeti oldalról is érdekes vizsgálódásokra ad lehetőséget. A neves italianista irodalomtörténész különösen figyelemreméltó és újszerű megvilágítást ad a témának, megközelítése ugyanis egy mitológiai-mitográfiai kontextust rajzol a *Risorgimento* köré.

Az egységes Olaszország megszületését megelőző nemzeti forradalomnak és függetlenségi háborúknak a vezéreszméi és kultúrtörténeti vonásai fogalompárokból megalkotott tematikus fejezetekből bontakoznak ki. A kiváló erudícióval megkonstruált alegységek címei (*Örökség és forradalom, Elsőség és rabság, Önerőből és Európával, Ideális és reális* stb.) már önmagukban is jelzik azt az egységet, de egyúttal sokféleséget, változatosságot is, amelyet a könyv alcíme is kifejez. *Olaszország alapító mítoszai* – az ókori Róma évezredes hagyományának örökségét ebben éppúgy érezhetjük, mint a 18–19. század modern, romantikus mítoszait, illetve ezek egységét.

S valóban, Madarász Imre könyvének alapgondolata ebben a kettősségben rejlik. Mint írja, a „Risorgimento ugyanis, nevéhez híven, felébredését, feltámadását, újjászületését, reneszánszát hozta el nemcsak Itáliának, de mítoszainak is, melyeket ugyanakkor a felvilágosodás racionalista alapvetése és az idealizmus filozófiai háttere bizonyos keretek közé, egyfajta rendszerbe foglalt”. Az olasz mítosztörténet és a *Risorgimento* elválaszthatatlan egységéről van tehát szó, egy olyan folyamatról, mozgásról, amely oda-vissza irányban, egyfajta szoros kölcsönhatásban bontakozott ki. Éppen ezért – mint ahogyan azt a monográfiából megtudhatjuk – a modern, 19. századi olasz szabadságmozgalom politikai-történelmi jelentősége mellett „egyszermind kulturális és erkölcsi korszakfordulót is jelentett”.

Madarász Imre ezt az alapvetést szem előtt tartva, könyvében lényegében arra vállalkozott, hogy összekösse a mítoszt és a logoszt. Ez a célkitűzés rendkívül nagyszabásúnak tűnhet, hiszen az olasz irodalom és történelem több korszakon átívelő folyamának egységben látását kívánja meg. Madarász Imre példaértékűen teljesíti ezt, s mint megszokhattuk, most is rendkívül széles tudásról és műveltségről tesz tanúbizonyosságot. Lényeglátását és kifinomult tudományos érzékét már ismerhetjük több, a korszakkal kapcsolatos monográfiájából és tanulmányából, melyeknek némely központi gondolata és tézise a *Romantikus Risorgimento*-ban is visszaköszön.

Az új, egységes olasz állam létrejöttét megelőző időszak jelentős mozzanatai, vezéreszméi és motívumai, kiemelkedő alakjai és irodalmi alkotásai mégis új megvilágításba kerülnek, s egy monografikus szintézis alkotóelemei lesznek.

Örökség és forradalom dichotómiája nem kerülheti el figyelmünket, hiszen az Egyesült Olasz Királyság noha csak forradalom útján születhetett meg (1861), nem lehetett volna teljes és sikeres, ha nem tekinthetett volna vissza Rómára, az egyetemesség szimbólumára mint folytatandó hagyományra: A hajdani ókori világbirodalom, majd középkori keresztény centrum mítosza alapvetően segítette elő a nemzeti mozgalmak és küzdelmek révén megteremtett „harmadik Rómának” az egységét – hangsúlyozza többször is könyvében Madarász Imre. Ugyanígy fontos motíváló tényezőként emeli ki a *Risorgimento*val kapcsolatban *elsőség és rabság* érzéseinek megtapasztalását, amely elengedhetetlennek bizonyult a nemzettudat és hazafiság felebresztésében. A dicső múlt és a nyomorúságos jelen opposíciója, mint kiemeli, nem véletlenül vált a korabeli olasz romantikus líra, de más műnemek alkotásainak is a vezérmotívumává. Jórészt innen adódik, hogy a korszak főszereplői egyéni és kollektív szinten egyaránt – a monográfia fejezeteinek címeit idézve – *a hős és nép, a vátesz és katonaköltő*, valamint a *próféta és politikus* kategóriapárokkal határozhatók meg leginkább. Már ezekkel a találó fogalmakkal is jól érzékelteti Madarász Imre, hogy a *Risorgimento*nak mennyire fontos volt az eszme- és kultúrtörténeti oldala is, de még inkább kifejezi ezt az Alfieritől hozott *Risorgimento/risorgere-meghatározással*, amely az „erényes, bátor, szabad és egységes” Olaszország megteremtését értette a fogalmon. Továbbá azt is megtudhatjuk, hogy a *Risorgimento*nak ez a fajta értelemtulajdonítása vált dominánsá a korszakban, s Manzoni és Mazzini is hasonlókat értett rajta.

Alfierit Madarász Imre monográfiájában külön is kiemeli. Fontosságát többek között abban látja, hogy Alfieriben, a *Risorgimento* talán legjelentősebb alakjában ismételtlen a hagyománykövetés és -kontinuitás figyelhető meg, hiszen az „új Danteként” is emlegetett költőóriás a dantei és petrarcai szellemiség folytatójaként lépett fel. De, ahogyan az a monográfia egy másik fejezetéből kiderül, a történelmi múlt sajátos aktualizálása érhető tetten a politikai életben is: a 19. század forradalmi irányzatai és törekvései ugyanis a középkori guelf és ghibellin pártok nézeteinek új köntösét öltötték magukra, s nevezték önnön tevékenységüket *neoguelfizmusnak*, illetve *neoghbellinizmusnak*.

Az olasz *Risorgimento* tehát végső soron, mégha az egység jelszava mögött valójában némiképp plurálisnak is mutatkozott, a „harmadik Róma” egyetemes örökségének és nemzeti-forradalmi megújulásnak a szintézisét valósította meg. Ennek az eszmeiségnek az irodalmi, kultúrtörténeti és mitikus háttere az, amelyet Madarász Imre kiváló, s illusztrációi révén tipográfiaailag is elismerésre méltó monográfiája az érdeklődő olvasók elé tár.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013)

Madarász Imre

Romániáról – előítéletek nélkül

Lucian Boia: Miért más Románia?

A cím szándékosan kétértelmű. Egyaránt utal a Romániával kapcsolatos román és magyar előítéletekre. Olyan szerző könyve kapcsán, aki merészen, önálló-független szelvényben bírálja a hazájában, népe körében közkeletű nemzeti hiedelmeket, legendákat, mítoszokat, s ezáltal hozzásegíthet minket, magyarokat is ahhoz, hogy Romániát és a románokat előítéletek nélkül lássuk, jobban megértsük, tárgyilagosabban ítéljük meg. Az igazat megvallva, ránk fér.

Mert mit tud egy magyarországi – akár művelt, iskolázott – magyar ember a román történelemről és főleg kultúráról? Olyan keveset, hogy az inkább semmi. Pedig már Németh László bíralt minket, hogy mennyire nem ismerjük szomszédaink műveltségét, irodalmát. Most álmélkodva olvasunk bőséges tájékoztatást megannyi román filozófiai és történettudományi íróról, műről és vitáról, eleven és aktív szellemi életről.

Lucian Boia bukaresti történészprofesszor magyar fordításban két kiadásban (a kolozsvári Kriterionnál 1999-ben és 2005-ben) is megjelent *Történelem és mítosz a román köztudatban* című monográfiája (1997) a román önismeret és önvizsgálat jelenkori alapműve, melynek üzenete és jelentősége gyorsan túllépett Románia határain, európai érdeklődést és visszhangot keltett, hiszen a román identitás kérdései mellett és által az európai identitás árnyaltabb (én)képéhez is hozzájárul.

Nekünk, magyaroknak különösen tanulságos. Nálunk is éppoly ritka, mint amilyen hasznos és szükséges (lenne) az olyan könyv, amely bátran szembefordulva a Tocqueville emlegette „közvélemény zsarnokságával”, tudománytalan hiedelmek, irracionális elmeszülemények, a megsértett-megsebzett nemzeti gőg és a politikai kurzusok fantomjai helyébe a tények és az ész tiszteletét, s az azokon alapuló hiteles önértékelést állítja. És megfontolandó az is, hogy míg nálunk a románsággal szinte kizárólag az erdélyi magyarság kapcsán foglalkoznak, a románok identitásvitáiban és Európához való viszonyulásában a jelek szerint bár fontos, korántsem főszerelő a magyar kérdés, a magyar tényező.

A magyarul most (románul 2012-ben) napvilágot látott karcsú kötet címadó alapkérdésére – *Miért más Románia?* – a válaszadásban a döntő szempont, Boia „másság-filozófiájában” a fő viszonyítási alap, a Nyugattal való összehasonlítás, a Nyugathoz való hozzámérés a „Nyugatra tekintés”. Semmi nem mutatja ennyire az utóbbi évtizedekben végbement korszakos változásokat, új időknek új szeleit a román múlthoz képest.

Ennek a történelmi múltnak és örökségének a lényegét Boia a „megkésetttség” szóval foglalja össze. Nem szabályos-hagyományos-narratív, hanem problémacentrikus-mozzanatos, „csomópontokra” fókuszáló, lényeglátóan tömör történelmi-történetfi-

lozófiai szintézisében a vezérmotívum a románság öntudatának és európaiságának dialektikája. A nevüket, eredetüket és nyelvüket („a legkevésbé latin jellegű” újlatin nyelvet) Rómától, a rómaiaktól származtató románok „kezdetben a szláv-bizánci modellt vették át”, kiemelt fontosságú identitásképzőként az ortodoxiával, „az ezt követő modell a török-fanarióta” volt („keleti barbárság”), ám a tizenkilencedik századi nemzeti ébredés a modernizációval jelentett egyet, „a modernizáció pedig a nyugatosodással volt egyenértékű” („végérvényesen 1860-ban fogadták el a latin ábécét”). Innentől kezdve, mint azt bővebben a *Történelem és mítosz...-ból* megtudhattuk, a román gondolkodásban egymással harcolt az „ősrögös” („autochtonist”) és az európai-nyugatos szellem, az utóbbin belül pedig a francia és a német modell csodálata és követése. Meghökkenhet, hogy a nagy nemzeti költő, Mihai Eminescu „nacionalista próféta” is volt, „éppenséggel ellenségesen viszonyult a nyugati értékekhez” hevesen elítélte az „idegenek kedvelőit”. A lemaradottság keserű tudatának, a „kisebrendűségi komplexusnak túlzó kompenzációjaképpen magasodtak fel a kollektív tudatban olyan „dölyfös építmények”, mint a „legősibb nép” mítosza, a Nyugat „pajzsának” nagyzó „aránytévesztése”, „nevetséges kijelentése” és a Ceaușescu-érában „a legnagyobb kommunista rendszer” megalomán-cezaromán császárságának kiépítési kísérlete.

Miután 1989-ben „robbant a puliszka”, és véresen összeomlott Ceaușescu zsarnoksága, lehetővé vált a szakítás „a behódolás kultúrájával”, a neobizantin vagy éppenséggel ázsiai (maoista) vezérimádással. Azonban a „kiút a kommunizusból” Boia szerint, épp a kommunista zsarnokság örökségeként, de régebbi tradíciók folyományaként is, „a hazugság stratégiájával”, az „értékek zűrzavarával”, az egyetemi élet korrupciójával és kontraszelekcijával, akadémikus megkövesedéssel, felelőtlenséggel, az intézmények iránti bizalmatlansággal volt és van szegélyezve. Miközben az Európai Unióban Romániából a legnagyobb a Nyugatra emigrálás, Románia „periferizáltsága”, urbanizálatlansága egyedül Bulgáriáéhoz hasonlítható.

Boia nem fukarkodik az irgalmatlanul erős, már-már bántó kitételekkel. („Ami pedig a tisztességet illeti, az igazat megvallva, románoknak nincs tisztességkultúrájuk, ellentétben a szomszédokkal, a magyarokkal, lengyelekkel, még a balkáni népekkel is. A románoknak kompromisszum-kultúrájuk van.” Vagy: „Világos, hogy az ortodox egyház nem ösztönözte a civis szellemet, mint ahogy a pillanatnyi hatalmasok előtti gerinces magatartást sem.” És: „Nemzet-e még a román?” stb., stb.) Könyve előszava szerint ezek odahaza vitákat, támadásokat, sértődéseket is eredményeztek. Igen ostoba lenne az, aki olvasásukkor a kezét dörzsölné kárörvendően. Boia kemény igazságai, irgalmatlan ítéletei, bátor szókimondása, tiszteletre méltó írástudói felelőssége, meg nem alkuvó nacionalizmus-ellenessége („a nacionalizmus: háború” – idézi Mitterand egykori francia elnököt) népét egy valódi, nem csupán formális-intézményes európaisodás felé ösztönzik. Példamutatón.

(*Koinónia, Cluj-Napoca, 2013.*)

Karaffa Gyula

Tanuljunk a ko(kór)képekből

Csáky Károly Fohászok Isten árnyékából című verseskötetéről

„És eljő mindennek az ideje, mert az idő nem belőlünk levő, csak bennünk lakozik, mint lélek a testben, Urunk gyermekében.” – kezdi *Előhang* című versével fohászait Csáky Károly, a költő. Igen, rendelt ideje van mindennek, s ezt nem csak a hívők közössége, hanem egyre inkább mindenki más is érzi és elfogadja, hiszen vannak dolgok, amik „törvényszerűek”, amikre nincs hatalmunk, magyarázatunk, bármit is tettünk, bármit is értünk el az ezer évek alatt eddig, mi, emberek, emberiség. Ilyen dolog például az idő, mint fogalom is. Csáky úgy tekint az időre, ahogy a lélekre, aki bennünk lakozik: evidencia, hogy van mind a kettő, a maga titokzatosságával, megfoghatatlanságával együtt. Tapasztalatból, természetesen, hittel vallja ezt, s ez a természetes hit érződik végig a fohászok olvasása alatt. Érthetetlen, felfoghatatlan, tőlünk függetlenül létező, láthatatlan, megfoghatatlan az idő és a lélek, de mégis mindkettő élő, és ható! Nem prófétai fenyegetés ez a fentebb idézett mondat Csákytól, de nem is a rezignált költői beletörődés hangja, inkább egy reményteljes emberi kijelentés ez, s ha felfogjuk, hogy a rendelt idő nem ellenünk való, ha hisszük, hogy mindkettő végtelen, ha elfogadjuk, hogy ezzel a végtelenséggel ajándékozott meg bennünket az Úr – aki ha akarja, letaszít, ha akarja, felemel – akkor (Csáky szerint is) minőségi változást generálhatunk életünkben.

Öt ciklusba szedte össze legújabb verseit Csáky Károly, s ezekből a ciklusokból elkészült egy szövet, egy kor- és kórkép. Találó ez az alcím részéről, hiszen minden ima, fohász egyben vallomás is az emberi lélek (s így a világ) éppen aktuális állapotáról, vágyairól, szándékairól, s arról, mit szeretne megváltoztatni jelen való világunkban a gondolkodó (és ezért is fohászkozó) ember. Sajnos (illetve törvényszerűen) a világ olyan, hogy állandóan lenne mit megváltoztatni benne. A költők és a próféták általában sötét képekkel festik le a világot, általában „munkájuk” s a feladatuk a figyelmeztetés. Figyelmeztetni pedig csak szigorral, kemény, sokszor az emberi fülnek kellemetlen szavakkal lehet. (Hálátlan feladat ez, sokszor gyűlöletet, meg nem értettséget, kitaszítottságot „arat” az, aki az embereket hibáikra figyelmezteti!) Ám míg a próféta a feladatát konkrétan az Istentől kapja az írások szerint, addig a költőnél ez az elhívás nem ilyen egyértelműen behatárolható. Sok önjelölt „próféta” támadt az „írástudók” között, s azt gondolják, feladatuk csupán a szórakoztatás, a szavakkal való zsonglörködés, a brillírozás. Tapasztalhatjuk, hogy manapság az irodalom többnyire ilyen. Nincs küldetésstudata, feladata, elhívása, kapott feladata sem az irodalomnak, sok esetben a költőnek sem. Általában önmagukkal is elhítetik ezek a „ön-

jelölt próféták”, hogy erre a „feladatra” Isten jelölte ki őket, ám ahogy a jó fa is a gyümölcséről ismerszik meg, őket is tevékenységük eredményeiről, illetve hétköznapi, emberi viselkedésük alapján ismerhetjük fel/meg. Ezeknek a „gyümölcsöknek” a beható vizsgálata nem ennek a recenzióknak a feladata, ám nem mehetünk el szó nélkül Csáky Károly emberi viselkedése mellett: Csáky visszahúzódó ember, csendes, nem törtető, nem „tolja magát” előtérbe soha, bár a „lassú víz partot mos” szólással párhuzamosan munkáját kitartóan végezve mégis eléri azt, amit akar! Hitét nem hangoztatva, hanem csendesen éli meg, habitusa az értelmiségi (talán fontosabb, hogy a gondolkodó) ember tipikus viselkedése: szól ha kell, elmond, elmesél, figyelmeztet, tanít, oktat, ám mindezért keveset kap. S ha nem is kap semmit, akkor is, az isteni kényszer miatt ugyanazt teszi majd holnap is, mert megváltozni nem tud, de nem is akar. Ugyanis úgy érzi, nem neki kell változni!! Szerintem is így van.

De térjünk vissza a „kor- és kórképi szövehez”, azaz a versekhez! Számomra Csáky versei a „hit szöveget” adják, egy olyan erős szöveget, amely megvédené akkor is, ha a tizedik emeletről ugranék a bizonytalan(ság)ba! Verseskötete egy imádságoskönyv is egyben, egy imádságos olvasókönyv, amit nem egy szuszra kell végiglapoznunk, hanem ha bajban vagyunk, akkor kell elővennünk, hogy hitet, vigasztalást, imát, az Istenhez fordulás lehetőségét kapjuk meg tőle, illetve adjuk meg magunknak. A versek akár a Biblia zsololtárai, fohásza, egységes egésznek képeznek.

Ám a versek annak a lehetőséget is megadják, hogy továbbéljük, „továbbfohászunk” őket. Hogy mi magunk is felismerjük, ha elhív az Isten valamilyen feladatra. Hogy mi magunk is odaálljunk a vártára, a végekre, a feladat elvégzésére! A Csáky verseket ezen jelentésük miatt is nagyra tartom, s a költőt ezért is igen nagyra becsülöm!

A versek stílusa évek hosszú során kialakított igazi „Csáky stílus”. A szavak szinte elharapott, dadogásnak is felfogható tördelésével, a szavak zakatolásával teremti meg a feszültséget, s ezzel a stílussal eléri, hogy maga a tagolás is gondolkodtasson. Talán nem divatos ez a fajta verselési mód mára főleg ilyen témában, ám hogy „működnek” a versek, az biztos! Különösen szimpatikus az, hogy nem akar izmusokhoz csatlakozni a szerző, sőt, annyira nem érdekli még a kánon sem, hogy nyomokban sem találunk versében a mostanában igen divatos, sokszor értelmetlen, öncélú verselést, sem művésziességet, sem modorosságot. A versek mindemellett arról is tanúskodnak, hogy mélyen megélt élményanyagból táplálkozik a költő, nem tud, de nem is akar hazudni. Talán ezt említhetnénk hibának, ha hiba az egyenesség. (Manapság talán igen.) Hiányolom néhány versből a „költészet eszköztárát”, rímek, hasonlatok, sokszor képek nélküli, szikár, szókimondó, nyers szövegeknek tűnhetnek a versek, ám ha figyelmesen olvassuk őket, rá kell döbbernünk, hogy mélyen filozofikusak, kevés szóval is sokat mondanak.

Meg kell említeni a kötet címlapját, amely egy igazán jól eltalált kép. Az Ipolyfödémesi templomablak romossága jelenti a múltat, a széthullást, a költő életében bekövetkezett, sokszor fájó történéseket. Ám a nyiladékból látható zöld a reményt, a mindennek fölötti győzelem, a túlélés, a pozitív változás reményét sugallja.

A kötet illusztrációi is (Krasznainé Konczili Éva munkái) a versek sokszor komor, a sorok helyes olvasásával felfedezett jelképekkel teli világát sugallják.

Adja Isten, hogy Csáky Károly sokáig végezze ezen költői elhívását, feladatát, de adja meg az Isten azt is neki, hogy még életében meglássa ezen verseskötetében olvasható intelmeinek változtató erejét, hogy megláthassa, az ember képes és hajlandó a kor- és kórképekből tanulva önmaga megjobbítására!

(Magánkiadás, Ipolyság, 2013.)